

Delavnica starih tradicionalnih obrti v okviru projekta Medgeneracijski prenos znanja, september 2023.

Predstavitev projekta HEI-TRANSFORM in premislek, kako dediščino razumeti kot kulturni in družbeni kapital

JASNA FAKIN BAJEC | Inštitut za kulturne in spominske študije,
Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za humanistiko
✉ jasna.bajec@zrc-sazu.si

Izvleček: Članek v prvem delu predstavi raziskovalni projekt *HEI-TRANSFORM: Dediščina za vključujočo trajnostno preobrazbo*, katerega cilj je raziskati poti transdisciplinarnega sodelovanja pri vključujočem načrtovanju in upravljanju nepremične kulturne dediščine kot dela zelene preobrazbe Slovenije. Posebna pozornost je namenjena konceptu prilagojene ponovne uporabe kulturne dediščine kot sredstva za ustvarjanje razvojnega vira za doseganje kulturnega, socialnega, gospodarskega in okoljskega učinka. V drugem delu članka je na podlagi teorije sociologa Pierra Bourdieuja in ekonomista Davida Throsbyja podan premislek, kako Ustvarjalni in izobraževalni center Garaža v Ajdovščini razumeti kot primer socialnega in kulturnega kapitala ter kje se kažejo potenciali za razvoj novih dediščinskih vsebin.

Ključne besede: kulturna dediščina, kulturni in družbeni kapital, trajnostni razvoj, Garaža, prilagodljiva ponovna uporaba

Presentazione del progetto HEI-TRANSFORM e una riflessione sul patrimonio come ricchezza culturale e sociale

Riassunto: Nella prima parte l'articolo presenta il progetto di ricerca *HEI-TRANSFORM: Il patrimonio per una trasformazione sostenibile e inclusiva*, il cui obiettivo è esplorare percorsi di collaborazione transdisciplinare nell'ambito della progettazione e della gestione inclusiva del patrimonio culturale immobiliare come parte della transizione verde della Slovenia. Un'attenzione particolare è rivolta al concetto di riuso adattivo del patrimonio culturale come strumento per la creazione di una risorsa di sviluppo capace di generare impatti culturali, sociali, economici e ambientali. Nella seconda parte dell'articolo, sulla base delle teorie del sociologo Pierre Bourdieu e dell'economista David Throsby, viene proposta una riflessione su come il Centro creativo ed educativo Garaža di Aidussina (Ajdovščina) possa essere interpretato come esempio di capitale sociale e culturale, nonché su dove si manifestino i potenziali per lo sviluppo di nuovi contenuti legati al patrimonio.

Parole chiave: patrimonio culturale, ricchezza culturale e sociale, sviluppo sostenibile, Garaža, riuso adattivo

Uvod – Dediščina kot razvojni kapital

Koncept kulturne dediščine se od Unescove Konvencije o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine (Spletni vir 1) prilagaja globalnim razvojnim izzivom. Zato se pomen in vloga kulturnih dobrin oz. pomnikov, ki jih v različnih procesih, praksah, mednarodnih standardih in vrednotah označujemo kot kulturno dediščino, nenehno nadgrajujeta. Glede na sodobne mednarodne listine, kot so *Zelena knjiga o evropski kulturni dediščini* (Spletni vir 2); *Bela knjiga: kulturna dediščina in podnebne spremembe* (Spletni vir 3); *Nov Evropski Bauhaus* (Spletni vir 4), se v dediščini prepozna »potencial za spodbujanje podnebnih ukrepov, vplivanje na potrošniške vzorce ter podporo prehodu k zdravi, zeleni in pravični družbi in gospodarstvu« (Spletni vir 2: IV). Dediščina naj bi prispevala k družbeni blaginji, razvoju kulturnega in kreativnega sektorja, omilitvi izzivov, povezanih z večkulturnimi skupnostmi, ter transdisciplinarnemu sodelovanju (Spletni vir 4). Njen glavni namen je še vedno v sedanosti ohranjati, varovati, interpretirati ter etično uporabljati in razvijati dosežke iz preteklosti za boljšo prihodnost, vendar se postavlja vprašanje, kako prek dediščine »misli« negotovo in nejasno prihodnost. Ker sodobne podnebne in družbenopolitične spremembe (poplave, neurja, tornadi, vojne, politični nemiri) ne omogočajo stalnega varstva dediščine, Rodney Harrison koncept ohranjanja povezuje s sestavljanjem. O dediščini razmišlja kot o »ontologiji sestavljanja, v kateri se življenje in kraj združita, da povežeta čas in živa bitja v kontinuitete generacij, ki sodelujejo pri ohranjanju žive preteklosti v sedanosti in za prihodnost« (Harrison 2015: 27). Na podlagi teh izhodišč predlaga, da dediščino ne razumemo zgolj kot kulturni produkt, temveč kot »sodelovalno, dialoško in interaktivno, kot materialno-diskurzivni proces, v katerem preteklost in prihodnost izhajata iz dialoga in srečanja številnih utelešenih subjektov v

sedanjosti (in z njo)« (prav tam). To pomeni, da diskurz o vlogi in pomenu in pomenu kulturnih dobrinah iz preteklosti omogoča prostor za sodelovanje, pogovor, razumevanje in spoštovanje različnih subjektov, ki živijo in tvorijo naravno in kulturno krajino. Podobno so poudarili tudi avtorji knjige *Prilagodljiva ponovna uporaba kulturne dediščine: krožni poslovni, finančni in upravni modeli* (Fusco Girard in Gravagnuolo 2025), ki je izšla kot rezultat evropskega projekta Horizon 2020 CLIC – *Modeli krožnega gospodarstva za spodbujanje naložb v prilagodljivo ponovno uporabo kulturne dediščine*.¹ V samem uvodu urednika knjige izpostavita potrebo po ponovnem razmisleku o modelih upravljanja dediščine v smeri sodelovalnih, skupnostnih, naravnih in prilagodljivih pristopov ter poudarita, da je »pravi ključ do uspeha pri izvajanju krožnega gospodarstva mogoče najti v sposobnosti državljanov in zainteresiranih strani, da sodelujejo in si medsebojno zaupajo pri doseganju skupnih ciljev« (2025: 2). To spodbuja iskanje sinergij namesto konkurenčnih shem in učenje, kako delovati kot ekosistemi namesto kot posamezniki. Tako premagujejo egocentrično utilitaristično kulturo in se približujejo skupnostni kulturi. Po mnenju avtorjev namreč »globalnih izzivov, kot so podnebne spremembe, revščina in naraščajoče neenakosti, ni mogoče reševati brez sodelovanja znotraj in med skupnostmi, ki pa se začne na mikro ravni znotraj lokalnih skupnosti in organizacij, ki spreminjajo pristope k skupni skrbi za 'skupno dobro' (tj. ekološke vire, kulturno dediščino, zdravje ali socialno pravičnost)« (prav tam).

Z razumevanjem, upravljanjem in razvojem dediščine se na teoretični ter praktični ravni ukvarjajo številne znanstvene discipline, mednarodne dediščinske institucije (npr.

¹ Kot partner pri projektu je sodelovala tudi Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za podiplomsko šolo, program Kulturna dediščina, ki ga vodita prof. dr. Saša Dobričić in mag. Marco Aciri.

UNESCO, Svet Evrope, Evropska unija), javne organizacije v okviru Ministrstva za kulturo (muzeji, arhivi, Zavod za varstvo kulturne dediščine, knjižnice) in Ministrstva za okolje (Zavod za varovanje narave), lokalne in občinske uprave, dediščinske skupnosti, raziskovalne in izobraževalne ustanove ter čedalje bolj tudi gospodarski sektor, ki ni povezan s turizmom. Na področju znanosti je dediščina postala zanimivo raziskovalno področje za različne znanstvene vede, ki naj bi z različnih zornih kotov osvetljevale njen pomen za posameznika, skupnost, družbo, politiko, upravljanje in razvoj (Harrison 2018). Raziskovalci naj bi poleg temeljnih vprašanj, kako se »dediščina oblikuje, kje se umešča, katera dediščina je priznana in čigava dediščina je legitimirana« (Hall 2005: 25), iskali tudi odgovore na dileme, kaj sploh šteje kot dediščina, kako se z njo srečujemo v vsakdanjem življenju, kako se z njo lahko aktivno ukvarjamo, zakaj jo kot družba ali posamezniki vrednotimo (Talia Kelly idr. 2017). V tem pogledu govorimo tudi o občutkih čustvih in afektih, ki se vzpostavijo med subjekti in objekti dediščine (Talia Kelly idr. 2017; Wetherell idr. 2018). Čeprav je interdisciplinarno, medsektorsko in transdisciplinarno sodelovanje z lokalno skupnostjo nujno za etično rabo dediščine za razvoj ter prilagojene ponovne uporabe kulturnih dobrin, to v praksi prinaša številne izzive (Fakin Bajec 2020, 2024).

Namen transdisciplinarnega raziskovalnega projekta *HEI-TRANSFORM: Dediščina za vključujočo trajnostno preobrazbo*² je tako iz

različnih družboslovnih, humanističnih in tehničnih ved poiskati poti sodelovanja, s poudarkom na premisleku, kako nepremično kulturno dediščino razumeti kot del zelene preobrazbe Slovenije. Pri projektu sodeluje več kot 35 slovenskih raziskovalcev s 13 področij: arhitektura, ekonomija, gradbeništvo, urbanizem, arheologija, etnologija in kulturna antropologija, umetnostna zgodovina, zgodovina, geografija, sociologija, psihologija, turizem in restavracija.³ Naše stališče je, da imajo ohranjanje in prilagojena ponovna raba starih stavb, varovanje arheoloških najdišč, vzdržni razvoj kulturne krajine ter revitalizacija historičnih centrov številne razvojne učinke za doseganje trajnostnega razvoja, vendar je treba poiskati poti za vključujoče načrtovanje opuščeni in razvrednotenih objektov ter dediščinskih območij, participativne pristope za skupni dogovor o novih vsebinah in nadaljnjem upravljanju. Glavni cilj projekta je preseči mišljenje, da je dediščina pomembna le zaradi kulturnih vrednot, temveč tudi kot kapital za kulturni, družbeni, ekonomski in okoljski razvoj. Zato sta dva glavna rezultata projekta transdisciplinarna študija, ki bo opredelila nepremično kulturno dediščino kot kapital za zeleno preobrazbo in trajnostno prihodnost, ter orodje (KD 4.0), ki bo celostno usmerjalo oživljanje opuščene nepremične kulturne dediščine od najzgodnejših faz načrtovanja, izvedbe projekta in ocenjevanja učinkov. Orodje, namenjeno različnim lastnikom in upravljalcem nepremične kulturne dediščine (občinam, zavodom, nevladnim organizacijam, zasebnikom idr.), se razvija na osnovi paradigme Konservatorstva 3.0. Osredotoča se na koncept »prilagojene ponovne rabe«, ki opredeljuje kulturno dediščino kot proces sprememb za spodbujanje naložb, nova delovna mesta in rast lokalne

² Projekt, ki traja od oktobra 2022 do septembra 2026, vodi Fakulteta za arhitekturo Univerze v Ljubljani pod vodstvom prof. dr. Sonje Ifko. Financira ga Agencija za raziskovanje in inovacije RS (pogodba J7-4641). Raziskovalce, ki prihajajo s treh največjih slovenskih univerz ter z ZRC SAZU, Urbanističnega inštituta RS in Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, povezuje Interdisciplinarni medfakultetni inštitut UL za trajnostno varstvo dediščine, ki osredinja razvoj inovativnih trajnostnih praks na področju

varstva NKD v Sloveniji (Ifko 2024: 7).

³ Več gl. Spletni vir 5.

ekonomije (Gustafsson 2019). Vendar bistvo nove rabe ni samo ohraniti stavbo, preprečiti rušenje in odpadni material, temveč pri sami »oživitvi« dediščinskega objekta oz. območja premisliti in vključiti vse dimenzije razvoja: naravo (v smislu ohranjanja biotske raznovrstnosti, simbioze in drugih naravnih zakonitosti), kulturo (v smislu ohranjanja kulturnih različnosti, kulturnih vrednot in pomenov dobrine), družbo (v smislu vzpostavljanja povezanosti in spoštljivosti med različnimi akterji) in gospodarstvo (v smislu vzpostavljanja krožnega gospodarstva). Orodje bo namenjeno usklajevanju kulturnih, družbenih, ekonomskih in okoljskih vidikov pri vključujočem načrtovanju posegov, pri čemer je poleg strokovnih meril varovanja treba upoštevati tudi potrebe lokalnega okolja in prebivalcev, ki živijo s kulturno dediščino.

V projektu sodelujem v skupini etnologov in kulturnih antropologov, ki se v okviru dediščinskih študij osredotočamo na nosilce kulturnih praks, torej ljudi (civilno družbo), kulturne prakse nastajanja dediščine v okviru različnih političnih, strokovnih ali civilnih iniciativ ter vlogo dediščine za posameznika in skupnost. V eksperimentalnih laboratorijih – RevitLabih, ki so potekali v Hrastniku (industrijska dediščina), Lenartu – grad Hrastovec (grajska dediščina), Gornji Radgoni (arheološka dediščina) in Kostanjevici na Krki (zgodovinsko urbano središče), smo z uporabo etnografske metodologije (delnovenenimi intervjuji, opazovanjem z udeležbo, sprehajalnimi metodami) raziskovali pomen in vlogo snovne ter nesnovne dediščine v razvoju lokalne skupnosti, izzive in konflikte, s katerimi se skupnosti soočajo, ter vizije, ki jih skupnosti prepoznavajo na področju lokalne dediščine. Posredno smo testirali in analizirali participativne metode sodelovanja z različnimi skupinami deležnikov iz lokalne skupnosti, ki smo jih v projektu razdelili na: 1. lastnike/investitorje/upravljalce

(država, občina, zasebnik ali NVO); 2. javne službe – stroko (strokovnjaki iz Zavoda za varstvo kulturne dediščine, muzejev, knjižnic, raziskovalnih centrov in fakultet); 3. odločevalce – lokalna uprava in politika, ministrstva (posamični sektorji); 4. zainteresirano javnost – dediščinska skupnost (društva, šole, ljudske univerze idr.); 5. lokalno gospodarstvo in 6. tuje uporabnike – obiskovalci, turisti in mediji. Pomembno je, da glavne skupine deležnikov (stroka, politična oblast, civilna družba, gospodarstvo) sodelujejo od začetka procesa, tj. generiranja idej in različnih iniciativ, povezanih s prilagodljivo ponovno uporabo nepremične dediščine, do prijave in izvajanja projekta ter ocenjevanja njegovih konkretnih učinkov v skupnosti. S pomočjo analize različnih praks iz Slovenije in tujine, izkušenj iz mednarodnih dediščinskih razvojnih projektov (SoPHIA,⁴ CLIC⁵) in drugih praks smo iskali tudi odgovor na vprašanje, kako lahko reaktivacija opuščanih območij in stavb prispeva k ekološki odgovornosti, krožnemu gospodarstvu, odpornosti družbe na podnebne spremembe, razvoju vseživljenjskega izobraževanja ter umeščanju kulturnih in kreativnih industrij v opuščene in razvrednotene objekte. Kot zapiše Luigi Fusco Girard, izbira novih vsebin v opuščeni stavbah ne sme biti povezana zgolj s tradicionalnim turističnim sektorjem ali ponovno uporabo dediščinskih objektov za stanovanjske namene, temveč

⁴ Osnovana platforma za celovito oceno vpliva dediščine si prizadeva spodbuditi skupno razmišljanje v kulturnem in političnem sektorju v Evropi o oceni vpliva in kakovosti posegov v evropsko zgodovinsko okolje in kulturno dediščino na ravni mest. Več gl.: Spletni vir 6.

⁵ Cilj transdisciplinarnega raziskovalnega projekta CLIC je bil opredeliti orodja za ocenjevanje, s katerimi se bodo preizkušali, izvajali, potrjevali in delili inovativni »krožni« modeli financiranja, poslovanja ter upravljanja za sistemsko prilagodljivo ponovno uporabo kulturne dediščine in krajine. Namen je bil dokazati gospodarsko, socialno in okoljsko primernost kulturne dediščine v smislu trajnega gospodarskega, kulturnega in okoljskega bogastva. Več gl.: Spletni vir 7.

Obisk študentov in študentk Poletne šole za trajnostno dediščino Univerze v Ljubljani pod geslom Vključujoče urbane regeneracije historičnih središč v Ajdovščini, prostorih Garaže, junij 2025.

tudi z »novimi funkcijami, ki so bolj povezane z ustvarjalnimi/kulturnimi dejavnostmi in kulturnimi industrijami ter procesi ponovne uporabe/recikliranja odpadkov« (2025: 16).

Z namenom, da bi lažje razumeli, kateri model participacije lokalne skupnosti je primeren za različne vrste kulturne dediščine (na splošno in v slovenskem kontekstu), smo proučili, pregledali in primerjali obstoječe modele, predstavljene v ustrezni literaturi in na terenu. Osredotočili smo se na primere dobrih praks, kjer obnovljena nepremična kulturna dediščina pozitivno vpliva na kakovost življenja v manjših lokalnih skupnostih. V tem kontekstu je bil analiziran tudi Ustvarjalni in izobraževalni center Garaža iz Ajdovščine, kjer smo podrobno proučili, kako dejavnosti v nekdanjem starem gospodarskem posloplju delujejo kot kulturni in družbeni kapital ter posledično vplivajo na ustvarjalnost, nove ideje in priložnosti za krepitev lokalnega gospodarstva in vzdržne rabe

naravnih virov. V nadaljevanju članka izpostavljam glavna spoznanja in premisleke, kako izobraževalne vsebine, povezane s spoznavanjem tehnične dediščine, razumeti v kontekstu globalnih razvojnih izzivov in podnebnih sprememb.

Ustvarjalni in izobraževalni center Garaža v Ajdovščini

Garaža je ustvarjalno-izobraževalni in delovni prostor, namenjen medgeneracijskemu prenosu znanja ter učenju tehničnih in naravoslovnih veščin. Nahaja se v nekdanji Klepčevi štali (nar. *faladur*)⁶ v središču mestnega jedra Ajdovščine, tik ob mostu čez Lokavšček, v bližini Osnovne šole Danila Lokarja Ajdovščina in Srednje šole Vena Pilonaj Ajdovščina. Stavba je del strnjenegega mestnega jedra, ki je vpisano v Register nepremične kulturne dediščine kot Arheološko

⁶ Prostor za shranjevanje orodja in kmetijskih strojev (traktor, kopač).

najdišče Castra.⁷ V preteklosti je bil prostor v lasti družine Slokar iz Ajdovščine, ki je leta 1974 začela svojo podjetniško transportno dejavnost in ustanovila podjetje SLO-CAR. V prostorih je prvi lastnik podjetja shranjeval prvi kopač (Terenski zapisek, maj 2025). Nato je bil objekt prodan novemu lastniku, ki je prostor uporabljal kot štalo. Po njegovi smrti je objekt odkupila Občina Ajdovščina z namenom, da ga poruši in na njegovem mestu uredi parkirišča. A študentje so na občino naslovili prošnjo, da bi potrebovali prostor za učenje mladih o znanjih, veščinah in kompetencah iz tehničnih smeri, zato se je župan Tadej Beočanin odločil, da gospodarsko poslopje ponudi mladim ustvarjalcem. Pod okriljem Zavoda BETA,⁸ s podporo Občine Ajdovščina in lokalnih gospodarstvenikov, ki so centru darovali razna orodja, so prostor z minimalnimi posegi (ureditev tlakov, beljenje prostorov, beljenje fasade) odprli leta 2021 (Terenski zapisek, maj 2025).

Danes so dejavnosti v Garaži namenjene različnim starostnim skupinam. V treh obnovljenih predelih poslopja so na voljo številna orodja za obdelavo različnih materialov, kot so les, kovina, plastika in kamen (npr. laserski gravirni stroj, stružnica, vrtalnik, ročni in električni vrtalni stroji idr.), pripomočki za izvedbo različnih izkustvenih delavnic in predavanj (projektor, platno) ter računalniško programiranje. V enem izmed prostorov je delovna miza – *bank*, ki jo je uporabljal prejšnji lastnik, z letnico izpred prve svetovne

vojne. Udeleženci programov se lahko zadržujejo tudi na ograjenem dvorišču in sedijo na vrtnem pohištvo iz palet, izdelanem prav v Garaži.

Vsebinsko Garaže bogatijo raznoliki programi in projekti, zaradi katerih postaja stičišče ustvarjalnosti, mreženja, kritičnega razmišljanja, izobraževanja in sproščenega druženja. Trenutno poteka *Garažni krožek* za otroke, ki se izvaja enkrat na teden pod prostovoljnimi mentorstvom študentov in mladih zaposlenih v tehničnih smereh. Program je namenjen učencem 4., 5. in 6. razreda osnovne šole. Otroci izdelujejo različne izdelke s 3D-tiskalnikom in laserskim gravirnim strojem, obdelujejo les ter iz odpadnih materialov ustvarjajo nove izdelke. V okviru programa *Popravljalnica – sam svoj mojster* so organizirane različne delavnice za širšo javnost, ki spodbujajo udeležence k izdelavi praktičnega izdelka za dom ali okolico, na primer balkonskega vrtička, korita za rože, količkov za gredico, ptičje hiške ali paletnega vrtnega pohištva. Hkrati imajo udeleženci možnost, da popravijo majav stol ali kakšen drug kos pohištva. Med počitnicami poteka varstvo otrok, kjer otroci pod strokovnim vodstvom starejših mentorjev in zaposlenih na Zavodu Beta ustvarjajo izdelke za različne tematske vsebine (kruh, peka piškotov, izdelava pletenih košar, izdelava ptičje krmilnice) ter na izkustven in praktičen način spoznavajo dediščino Vipavske doline. Posebno pozornost namenjajo tudi obisku različnih institucij, kot so gasilci, Varstveno delovni center, Dom za starejše občane in podobno. V razne programe se vključujejo tudi šole z obveznimi izbirnimi vsebinami, vsebinami za nadarjene učence, izvajajo se tudi tehnični dnevi. Po pogovoru z vodjo Garaže je naklonjenost učiteljev in šol vedno večja. Prav zaradi tega je Garaža dnevno odprta med 9. in 17. uro, ko starejši mojster vsakomur, ki ga obišče, pomaga pri raznoraznih opravilih. Hkrati Zavod aktivno sodeluje z Regionalno

⁷ Poznoantični vojaški tabor z obzidjem in pripadajočim grobiščem. Obzidje je merilo 608 m, utrjeno je bilo z najmanj 14 stolpi, datirano pa je v rimsko obdobje in zgodnji srednji vek. Kot spomenik je bilo razglašeno z Odlokom o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov ter naravnih znamenitosti na območju Občine Ajdovščina, Uradno glasilo (Gorica), št. 4/87-157, 9/98.

⁸ Zavod Beta: Inštitut za razvoj družbe ima status prostovoljne organizacije v javnem interesu v mladinskem sektorju, ki mu ga je podelilo Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport – Urad RS za mladino. Zavod je bil ustanovljen leta 2003.

razvojno agencijo ROD Ajdovščina, s katero trenutno izvajajo projekt Mlin – MyMachine, kjer otroci iz prve triade skupaj s prostovoljnimi mentorji zasnujejo svoj sanjski stroj. Otroci stroj najprej narišejo, nato pa predstavijo koncept strokovni komisiji, ki se odloči, za katero idejo bodo izdelali prototip. Projekt je del mednarodne pobude MyMachine – inovativnega izobraževalnega programa, ki ga v Sloveniji koordinira Institut Jožef Stefan, otrokom in mladim pa omogoča, da sanjajo, načrtujejo in zgradijo svoje »sanjske stroje«. V sodelovanju z Občino Ajdovščina se je v Garaži izvajal tudi projekt Medgeneracijski prenos znanja (2022–2023), katerega namen je bil prenos znanj, veščin in izkušenj obrtniških, rokodelskih ter drugih mojstrov, ki naj bi spodbudil nove podjetniške iniciative in navdušil mlade pri odločanju za tovrstne poklice, ter mreženje znanj za ustvarjanje prijetnega, socialno vključujočega okolja za bivanje in kakovostno preživljanje prostega časa (Spletni vir 3; Fakin Bajec 2023). Za mlade in širšo publiko organizirajo tudi različna predavanja, pogovorne večere in svetovalnice o tem, kako dobiti prvo zaposlitev, o prekamnosti na delovnem mestu, o stanovanjskih izzivih, o depresiji in tesnobi zaradi digitalne odvisnosti, o izzivih, povezanih s podnebnimi spremembami, o nakupu električnih avtomobilov ipd.

Ključno vodilo izobraževalnih programov je predvsem spodbujanje mladih za lažji vstop na različne karijerne poti, s poudarkom na naravoslovnih in tehničnih poklicih prek praktičnega in izkustvenega učenja. To posledično spodbuja kreativno podjetniško razmišljanje, ustvarjanje in povezovanje. Ime programa Garaža izhaja iz dejstva, da je marsikatero podjetje svojo prvo poslovno idejo in prototip razvilo prav v domači garaži. Izobraževalne in ustvarjalne dejavnosti v manjši meri financira Občina Ajdovščina, večinoma pa se Zavod Beta prijavlja na različne projekte in programe, namenjene otrokom

in mladini, socialni varnosti, socialni vključenosti, enakosti spolov ter izobraževanju.

Kako Garažo razumeti kot kulturni in družbeni/socialni kapital?

Ekonomisti tradicionalno razlikujejo tri oblike kapitala: fizični kapital (obrabni, stroji, stavbe), človeški kapital (znanje, spretnosti, izkušnje delavcev)⁹ in naravni kapital (zaloge obnovljivih in neobnovljivih virov ter ekološki procesi, biotska raznovrstnost) (Throsby 1999). Na podlagi tega je ekonomist David Throsby – izhajajoč iz pojma kulturnega kapitala, ki ga je razvil sociolog Pierre Bourdieu (1984) – opozoril, da je treba v ekonomskih analizah upoštevati tudi kulturni kapital. Ta se ne uteleša le v ljudeh ter njihovih kompetencah in znanjih, temveč tudi v materialni ter nematerialni kulturni dediščini, kot so zgodovinske stavbe, umetniška dela, tradicionalna znanja in druge kulturne prakse.

Po Bourdieuju, ki se je ukvarjal z razumevanjem družbenih struktur in kulturnih praks, je kulturni kapital skupek lastnosti, dispozicij in »okusa«, ki so v določenem družbenem okolju cenjeni ter prispevajo k reprodukciji družbenih razlik (Bourdieu 1984, 1986). Obstaja v treh oblikah: utelešeni, objektivizirani in institucionalizirani. Utelesen kulturni kapital je pridobljen postopoma in večinoma nezavedno med socializacijo v družini, šoli ter širšem kulturnem okolju. Starši in kasneje učitelji otroku posredujejo določena znanja, spretnosti, načine vedenja, temeljne vrednote ter življenjske sloge, ki so vselej povezani z vrednotami širšega kulturnega okolja. V družini, šoli in obšolskih dejavnostih, ki jih omogoča tudi ustvarjalni center Garaža, se odvijajo različne kulturne

⁹ Človeški kapital vključuje produktivne ljudi, ki z izobraževanjem, izboljšanjem spretnosti, izkušnjami krepijo svojo vrednost. Zato se je začelo govoriti o pomenu izobraževanja kot naložbi v človeški kapital (Throsby 1999).

prakse, prek katerih se prenaša kultura, vedenje, prepričanja, umetnost, morala, zakoni, šege in navade ljudi v določeni družbi. Kot poudari antropolog Clifford Geertz, ki postavi temelje simbolni in interpretativni antropologiji, »naše ideje, naše vrednote, naša dejanja, celo naša čustva so, tako kot naš živčni sistem, kulturni produkti – produkti, ki so sicer nastali iz nagnjenosti, sposobnosti in predispozicij, s katerimi smo se rodili, vendar so vseeno produkti« (1973: 13). Med socializacijo se otroci in mladi naučijo pomenov kulturnih dobrih, znanja ter dosežkov svojih prednikov, njihove vrednosti v različnih zgodovinskih obdobjih, morda tudi prepoznajo in razumejo različne odnose skupnosti do preteklih pomnikov ter razvijejo zavest o pomenu kulture za osebni, skupnostni in družbeni razvoj.

Analiza izobraževalnih programov v Garaži kaže, da udeleženci z izkustvenim učenjem spoznavajo različna obrtna in rokodelska znanja, saj se pri ustvarjalnem delu srečujejo z naravnimi materiali, ki so jih ročno obdelovali in uporabljali že naši predniki in iz njih soustvarili pomembne kulturne produkte. V prostoru tudi pridobivajo znanja uporabe različnih orodij, se skozi različne prakse soočijo z njihovimi funkcijami, pomeni in razvojem v različnih zgodovinskih obdobjih, prek njihove uporabe pridobivajo nove spretnosti in krepijo samozavest, hkrati pa imajo možnost za oblikovanje odgovornega odnosa do narave in naravnih virov. S sodelovanjem s starejšimi mojstri in študenti spoznavajo vzroke za nastanek tradicionalnih znanj, prepoznavajo človekovo ustvarjalnost ter možnosti nadgradnje tradicionalnih znanj v nove izdelke. Učenje v Garaži obenem spodbuja sodelovanje v skupnosti, omogoča otrokom, da se srečujejo z različnimi poklici ter tako prispeva k prenosu in aktualizaciji starih znanj kot živega kulturnega kapitala.

Druga oblika kulturnega kapitala je objektivizirana, saj je vezana na posedovanje materialnih kulturnih dobrin in znanj, ki imajo simbolno, kulturno ali ekonomsko vrednost, kot so umetniška dela, knjige, glasbila, orodja in stroji (Bourdieu 1986). Med objektivizirani kulturni kapital lahko uvrstimo tudi dediščino, vpisano v Register nepremične kulturne dediščine – na primer Arheološko najdišče Castra, ki uteleša kulturne, zgodovinske, znanstvene in umetniške vrednosti, pomembne za identiteto in razvoj lokalne skupnosti ter širšo družbo. V kontekstu ustvarjalnega centra Garaža pa se objektivizirana oblika kulturnega kapitala kaže v samem objektu Klepčeve štale, v infrastrukturi, kot je stari bank – delovni pult nekdanjega lastnika z letnico iz obdobja pred prvo svetovno vojno, ali v ustvarjalnih izdelkih, ki nastajajo v okviru izobraževalnih procesov in medgeneracijskega prenosa znanja. Ti izdelki ne predstavljajo zgolj učnih rezultatov, temveč tudi pomembne stvari, nastale kot preplet tradicije in inovativnih pristopov, ter dokazujejo, da je tehnična dediščina dinamičen in ustvarjalen proces.

Institucionalizirano stanje kulturnega kapitala lahko razumemo kot formalno priznano potrdilo, naziv ali licenco, pridobljeno v okviru izobraževalnega sistema, ki posamezniku omogoča pretvorbo kulturnega kapitala v gospodarski kapital (Bourdieu 1986). To je bil tudi eden izmed ključnih namenov Občine Ajdovščina, da prek delovanja ustvarjalnega centra Garaža otrokom in mladim ponudi prostor za razvijanje kompetenc za razvoj njihovih idej, znanj in produktov, ki bodo kasneje implementirani v lokalni industriji. Hkrati si želijo, da bi program utrdil dobro sodelovanje med lokalnim gospodarstvom, izobraževalnimi institucijami in mladimi.

Bourdieu za razlago dinamike kulturnega kapitala uporablja tudi pojma »kulturno polje« in »okus«, pri čemer okus posredno odraža merila za določen družbeni položaj, na

polju dediščine pa izbor in vrednotenje produktov, označenih kot dediščina. Pri tem Bourdieu opozarja, da je odnos do kulture, dediščine, umetnosti, glasbe ali udeležbe na izobraževalnih delavnicah povezan z možnostjo dostopa do različnih izobraževalnih sistemov. Če vnovič pogledamo primer Garaže, je ključno tudi spoznati in raziskati, kateri otroci obiskujejo programe v Garaži, katere otroke starši navdušijo nad učenjem večšin iz tehničnih smeri, koliko pri dejavnostih sodelujejo deklice in koliko dečki, otroci s posebnimi potrebami ali otroci staršev, ki so se v Ajdovščino preselili iz drugih kulturnih okolij in se s snovno ter nesnovno kulturno dediščino Ajdovščine ne poistovetijo. V kontekstu družbenih razlik, ki se lahko pokažejo že na ravni družin ali skupnosti, Bourdieu opozori, da kljub procesom demokratizacije dostopa do znanja ostaja kopičenje kulturnega kapitala pomemben mehanizem utrjevanja razrednih razlik, saj so različne družbene skupine imele in še vedno imajo različen dostop do virov ter oblik znanja, kar je odvisno tudi od drugih družbenih spremenljivk, kot so razred, spol, spolna usmerjenost, etnična pripadnost, narodnost, vera in starost (2019). To na polju dediščine odpira vprašanja o vlogi dediščine za omilitev izzivov, povezanih z večkulturnostjo, enakostjo spolov in doseganjem blaginje skupnosti.

Ekonomist David Throsby je Bourdieujevo opredelitev kulturnega kapitala primerjal s konceptom človeškega kapitala in poudaril, da morajo tudi ekonomisti pri razumevanju človeškega kapitala nujno upoštevati kulturo. Throsby izpostavlja njen dvojni pomen: po eni strani kulturo razume kot področje ustvarjanja kulturnih produktov ali dobrin, kar predstavlja temelj delovanja kulturnih in ustvarjalnih industrij, kot lahko razumemo tudi ustvarjalni prostor Garaža. Hkrati kulturna dobrina izraža tudi človeško ustvarjalnost, ki prenaša simbolni pomen izdelka in je zato prepoznana kot utelešenje

intelektualne lastnine (Throsby 1999: 167). Ustvarjalnost je del kulturne vrednosti produkta, ki je lahko vidna v estetski kakovosti, duhovnem pomenu, družbeni funkciji, simboličnem pomenu, zgodovinskem pomenu ali edinstvenosti. To posledično vpliva na ekonomsko vrednost, lahko pa ostane le pri osebnem ali družbenem pomenu za krepitev osebne ali skupnostne identitete in dobrega počutja. Zato Throsby poudari, da kulturni kapital lahko obstaja v dveh oblikah, materialni in nematerialni: »Materialni kulturni kapital se pojavlja v obliki umetniških del in artefaktov, kot so slike in kipi, zgodovinske stavbe, lokacije in kraji« (1999: 167). V našem primeru je to nekdanja Klepčeva štala oz. celotno arheološko najdišče Castra, ki je vpisano v Register kulturne dediščine. Nematerialni kulturni kapital pa po Throsbyju obsega »umetniška dela, ki obstajajo v čisti obliki kot javno dobro, kot so glasba in literatura, ter zaloga podedovanih tradicij, vrednot, prepričanj idr., ki sestavljajo 'kulturo' skupine, ne glede na to, ali je skupina opredeljena v nacionalnem, regionalnem, verskem, etničnem ali drugem smislu. Poleg tega nematerialni kulturni kapital obstaja tudi v kulturnih mrežah in odnosih, ki podpirajo človeško dejavnost, ter v raznolikosti kulturnih manifestacij znotraj skupnosti: to je v kulturnih 'ekosistemih' in kulturni raznolikosti« (1999: 167, 168). To vključuje celotno paleto dejavnosti, mrež in sodelovanj, ki jih Garaža ustvarja v skupnosti.

Vendar Garaža ni pomembna zgolj zaradi materialne in nematerialne dediščine, prepoznane tako v stavbi kot v vsebinah, orodjih, znanjih in odnosih do tradicionalnih del ter večšin. Pomembna je tudi kot povezovalno prizorišče, ki omogoča sodelovanje različnih izobraževalnih in razvojnih institucij, kot so šole, raziskovalni centri, lokalna in regionalna razvojna agencija, občina ter fakultete, pri skupnih prijavah projektov, pri organizaciji mednarodnih srečanj, izobraževalnih

delavnic, poletnih šol in drugih dogodkov. Takšno sodelovanje prispeva h kopičenju kulturnega kapitala, ki se kaže v nastajanju novega znanja, spretnosti in drugih kompetenc ter v večji prepoznavnosti Ajdovščine v širšem mednarodnem prostoru. Kulturni kapital se tako vzpostavlja kot sredstvo, ki uteleša zaloge kulturnih vrednot, neodvisnih od neposredne gospodarske vrednosti, hkrati pa ustvarja tok dobrin in storitev s kulturno, izobraževalno ter družbeno vrednostjo. Gospodarski učinki teh dobrin se lahko pokažejo še posredno in dolgoročno.

Povezovanje, mreženje in sodelovanje lokalnega prebivalstva ter oblikovanje skupnosti in skupnostne identitete, ki se krepi skozi kulturni kapital, neposredno vplivajo tudi na razvoj družbenega oz. socialnega kapitala, ki ga Throsby opredeljuje kot kulturni »ekosistem«. Po Bourdieuju je družbeni kapital vsota dejanskih ali potencialnih virov, ki jih posameznik ali skupina pridobi na podlagi trajnega omrežja bolj ali manj institucionaliziranih odnosov medsebojnega poznavanja in priznavanja (Bourdieu in Wacquant 1992: 119). V primeru Garaže se to odraža v sodelovanju Zavoda Beta z različnimi institucijami, kot so šole, Institut Jožef Stefan, fakultete, Razvojna agencija ROD in občina.

Takšno mreženje krepi zaupanje med posamezniki, spodbuja povezovanje med deležniki iz različnih sektorjev in disciplin, utrjuje medgeneracijske vezi, omogoča ustvarjalnost lokalnega prebivalstva vseh starosti ter krepi občutek kolektivne identitete. Ti elementi predstavljajo ključne pogoje za vključujoče načrtovanje in participativno upravljanje nepremične kulturne dediščine, kar je temeljni predpogoj za uresničevanje koncepta prilagodljive ponovne uporabe nepremične kulturne dediščine, kot je Garaža. S trajnostno prenovo prostora in razvojem vsebin se hkrati podpira skupno iskanje rešitev za sobivanje z naravnim okoljem, izboljšuje kakovost življenja v skupnosti ter krepi

socialna kohezija in blaginja ljudi ter drugih živih bitij.

Zaključek

Ustvarjalni in izobraževalni center Garaža deluje v nekdanji Klepčevi štali, ki je bila sprva predvidena za rušitev zaradi potrebe po novih parkirnih mestih. Odločitev župana, da se prostor z minimalnimi posegi ter ob sodelovanju lokalnega gospodarstva in študentov preuredi v izobraževalno in ustvarjalno središče za mlade, se je izkazala kot primer dobre prakse pri uveljavljanju koncepta prilagodljive ponovne uporabe zapuščene stavbe. Čeprav arhitektura in programske vsebine same po sebi ne ustvarjajo neposrednega gospodarskega kapitala, temveč predvsem kulturni in socialni kapital dediščine, raziskava potrjuje, da ima dediščina ključno vlogo pri doseganju smernic trajnostnega načina življenja skupnosti, ki mora temeljiti tudi na lokalni kulturi in kulturnih vrednotah, lokalnih znanjih, tradicijah, medgeneracijskem sodelovanju in spoštovanju.

Prostor hkrati odpira priložnosti za razvoj novih vsebin, zlasti na področju povezovanja kulturne in naravne dediščine ter uveljavljanja ekosistemskega pristopa. Ta zahteva nadgradnjo »na ljudeh utemeljenega pristopa« na področju dediščine z vključevanjem vidikov naravnega okolja, vzdržne rabe naravnih virov, razumevanja sobivanja z drugimi živimi bitji in vzpostavljanja krožnega gospodarstva. Sodobne raziskave poudarjajo, da mora dediščina postati medij, ki povezuje bio-ekološko paradigmo (ponovno povezovanje grajenega okolja z naravnimi danostmi in biološkimi simbiozami), na človeka usmerjen razvoj (ponovno povezovanje ljudi s preteklimi dosežki, znanji in idejami ter zavedanje odgovornosti do prihodnjih generacij) ter kulturo, razumljeno kot proces izobraževanja in socializacije, prakso in produkt družbenih dosežkov. Takšno razumevanje dediščine predstavlja protipol

tehnološkemu determinizmu, po katerem naj bi zgolj zaupanje v tehnologijo, digitalizacijo in robotizacijo družbe predstavljalo gonilo družbenega razvoja (Fusco Girard 2025). Primer Garaže nazorno pokaže, da je le s preišljenim sodelovanjem celotne lokalne skupnosti ter vseh ključnih akterjev – lokalne politike, izobraževalnega sektorja, nevladnih organizacij in gospodarstva – mogoče učinkovito naslavljanje izzive degradacije okolja, izgube biotske raznovrstnosti, globalnega segrevanja, socialne razdrobljenosti in izolacije ter naraščajoče neenakosti in marginalizacije. Prilagodljiva ponovna uporaba nepremične kulturne dediščine se tako ne kaže zgolj kot prostorska ali arhitekturna rešitev, temveč kot vključujoč družbeni proces, ki prispeva k trajnostnemu razvoju, ustvarjalnosti, napredku, večji kakovosti življenja ter odpornemu in varnemu mestu.

VIRI IN LITERATURA:

Literatura

- Bourdieu, P. 1984: *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Routledge & Kegan Paul.
- Bourdieu, P. 1986: The forms of capital. V: J. G. Richardson (ur.), *Handbook of theory and research for the sociology of education*. Greenwood Press, 241–258.
- Bourdieu, P. 2019: *Praktični razlogi: O teoriji delovanja*. Založba Krtina.
- Bourdieu, P.; Wacquant, L. J. D. 1992: *An invitation to reflexive sociology*. Polity Press.
- Fakin Bajec, J. 2020: Procesi ustvarjanja kulturne dediščine: Na razpotju med neoliberalizmom in prostovoljstvom v okviru dediščinskih društev. V: *Etnolog: Glasnik Slovenskega etnografskega muzeja*, 30, 69–88.
- Fakin Bajec, J. 2023: Stara rokodelska in tehnična znanja iz Vipavske doline med pozabo in vnovično uporabo. *Izvestje*, 20, 59–69.
- Fakin Bajec, J. 2024: Izzivi uporabe dediščine za reševanje okoljskih izzivov na primeru ustvarjanja vodne dediščine na Krasu. V: *Etnolog: Glasnik Slovenskega etnografskega muzeja*, 34, 17–46.
- Fusco Girard, L.; Gravagnuolo, A. 2025: Introduction: CLIC EU Horizon2020 R&I Project: Circular models leveraging investments in cultural heritage adaptive reuse. V: L. Fusco Girard, A. Gravagnuolo (ur.), *Adaptive reuse of cultural heritage: Circular business, financial and governance models*. Springer, 1–12.
- Fusco Girard, L. 2025: The circular »human-centred« adaptive reuse of cultural heritage: Theoretical foundations. V: L. Fusco Girard, A. Gravagnuolo (ur.), *Adaptive reuse of cultural heritage: Circular business, financial and governance models*. Springer, 15–68.
- Geertz, C. 1973: *The interpretation of cultures: Selected essays*. Basic Books.
- Gustafsson, C. 2019: Conservation 3.0 – Cultural heritage as a driver for regional growth. V: SCIRES-IT – SCientific REsearch and Information Technology, 9(1), 21–32.
- Hall, S. 2005: Whose heritage? Un-settling »the heritage«, re-imagining the postnation. V: J. Littler, R. Naidoo (ur.), *The politics of heritage: The legacies of »race«*, Routledge, 23–35.
- Harrison, R. 2015: Beyond »natural« and »cultural« heritage: Toward an ontological politics of heritage in the age of Anthropocene. V: *Heritage & Society*, 8(1), 24–42.
- Harrison, R. 2018: On heritage ontologies: Re-thinking the material worlds of heritage. V: *Anthropological Quarterly*, 91(4), 1365–1384.
- Throsby, D. 1999: Cultural capital. V: *Journal of Cultural Economics*, 23, 3–12.
- Tolia-Kelly, D. P.; Waterton, E.; Watson, S. 2017: Heritage, affect and emotion. V: D. P. Tolia-Kelly, E. Waterton, S. Watson (ur.), *Heritage, affect and emotion: Politics, practices and infrastructures*. Routledge, 2–11.
- Wetherell, M.; Smith, L.; Campbell, G. 2018: Introduction: Affective heritage practices. V: L. Smith; M. Wetherell; G. Campbell (ur.), *Emotion, affective practices, and the past in the present*. Routledge, 1–21.

Spletni viri:

- Spletni vir 1: Unesco 1972. 1972 Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, https://www.gov.si/assets/mini_strstva/MK/Zakonodaja-ki-ni-na-PISRS/Kulturna_dediscina/27ee9ed3c9/Konvencija-o-varstvu-svetovne-kulturne-in-naravne-dediscine.pdf (dostop 17. 7. 2024).

Spletni vir 2: Europa Nostra / ICOMOS. 2021 »European cultural heritage green paper 'Putting Europe's shared heritage at the heart of the European Green Deal', https://publ.icomos.org/publicomos/jlbSai?html=Bur&base=technica&ref=43263&file=1942.pdf&path=2021_European%20Heritage%20Green%20Paper_full%20paper.pdf (dostop 1. 2. 2026).

Spletni vir 3: JPI Cultural Heritage & JPI Climate. 2022. White Paper: Cultural Heritage and Climate Change: New challenges and perspectives for research, https://www.heritageresearch-hub.eu/app/uploads/2022/03/White-Paper-March-2022-OK-revision-nm-18_05.pdf (dostop 1. 2. 2026).

Spletni vir 4: European Commission. 2022. New European Bauhaus, https://Europa.Eu/New-European-Bauhaus/Index_en. (dostop 1. 2. 2026).

Spletni vir 5: O projektu Hei-transform, <https://itd.fa.uni-lj.si/sl/hei-transform/> (dostop 29. 1. 2026).

Spletni vir 6: SoPHIA – Social Platform for Holistic Impact Heritage Assessment, <https://sophiaplatform.eu/en/project-description> (dostop 29. 1. 2026).

Spletni vir 7: Circular models Leveraging Investments in Cultural heritage adaptive reuse, <https://www.clicproject.eu/about/> (dostop 29. 1. 2026).

Pogled na Brda (foto: Petra Kolenc).